

ECONOMICS

Податкова культура населення в Україні: рекомендації щодо вдосконалення

І. А. Башинський

Головне управління Державної податкової служби у Херсонській області,
Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, м. Херсон, Україна
Corresponding author. E-mail: bashinsky@email.ua

Paper received 25.11.19; Accepted for publication 08.11.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2019-213VII35-01>

Анотація. У статті визначено пріоритетні напрямки формування та надано рекомендації щодо вдосконалення податкової культури населення в Україні.

Ключові слова: податки, податкова культура, платники податків, податкова служба, податкова політика.

Вступ. Упродовж останніх років Україна впевнено рухається шляхом глибоких і структурних реформ, що вже допомогли досягти макроекономічної стабільності та повернути позитивну динаміку розвитку національної економіки попри низку зовнішніх і внутрішніх викликів [1]. Водночас запорукою успішного проведення економічної реформи є реалізація державної політики в податковій та митній сфері з урахуванням сучасних тенденцій та особливостей перспективного розвитку нашої держави. Як відомо, ефективна державна податкова політика впливає на рівень оподаткування, що значною мірою також залежить від стану розвитку податкової культури в суспільстві. Однак, рівень податкової культури в Україні залишається достатньо низьким. Ступінь податкової правосвідомості і відповідальності українських платників податків не відповідає вимогам, що діють у розвинутих країнах. Низька поінформованість громадян про сферу оподаткування поєднується з достатньо високим рівнем толерантності до можливості ухилення від сплати податків та інших умисних податкових правопорушень. Зростання кількості економічних злочинів, мінімізація сплати податкових платежів, «тінізація» бізнесу, легалізація доходів, здобутих протиправним шляхом, свідоме ухилення від сплати податків, недотримання вимог податкового законодавства – усе це свідчить про низький рівень правосвідомості, що гальмує розвиток та формування податкової культури в Україні.

Зважаючи на такий стан справ, для успішного проведення соціально-економічних реформ в Україні постає питання про потребу вироблення державної стратегії розвитку податкової культури населення та виховання нової генерації сумлінних платників податків.

Короткий огляд публікацій з теми. Питання, пов'язані з дослідженням стану та напрямків формування податкової культури в Україні останнім часом висвітлено в багатьох фахових виданнях і наукових статтях. Зокрема, особливої уваги заслуговують праці В. Андрушенка, І. Башинського, З. Варналій, А. Василенко, Т. Воїнової, В. Вишневецького, Л. Тарангул, Я. Калустяна, О. Кирилова, О. Ковнір, А. Крисоватого, А. Лаврешова, С. Оншинко, О. Павленко, В. Печуляка, П. Мельника, В. Ручкіної, В. Ткачука, Е. Ткаличевої, Ю. Клепікової-Чижової, В. Хар та ін.

Проте, аналіз джерел та літератури дозволяє стверджувати, що стан та перспективи розвитку податкової культури в Україні досліджувалися переважно представниками соціологічних, педагогічних, гуманітарних та економічних наук і залишилися поза увагою фахівців у галузі науки «Публічне управління та адміністрування». Крім того, попри численні наукові розробки, проблематика низького рівня податкової культури не отримала системного розв'язання в Україні, а тому й надалі залишається актуальною.

Мета. У нашій статті ставимо за мету визначити пріоритетні напрямки формування та надати рекомендації щодо вдосконалення податкової культури населення в Україні.

Матеріали и методи. Для досягнення поставленої мети при розгляді предмета дослідження нами застосовувалися методи аналізу, синтезу, індукції, дедукції, органічної єдності теорії та практики сучасної державної податкової політики. Системне застосування методів дозволило розробити рекомендації щодо вдосконалення податкової культури населення та визначити пріоритетні напрямки її розвитку в Україні.

Виходячи із сучасних умов стану розвитку українського суспільства, функціонування податкової системи, реалізації податкової політики і стратегічних завдань діяльності державної податкової служби України можна визначити пріоритетні напрями формування та надати рекомендації щодо вдосконалення податкової культури населення.

1. Вироблення ідеології податкової політики на принципах демократизму, справедливості, рівності, простоти та передбачуваності. Пріоритети податкової політики щодо формування податкової культури в суспільстві мають базуватися на засадах ціннісних орієнтацій, морально-етичних норм, а не домінуванні фіскального підходу. Значну роль у формуванні податкової культури українського суспільства відіграє прагнення українців до європейських цінностей. Можна провести безліч реформ і створити нові інституції, проте поки не зміняться цінності кожного з нас, усе це не буде працювати. Побудувати європейські інститути без впливового прошарку людей, які сповідують європейські цінності, у принципі неможливо. Якщо в країні створити атмосферу активної пропаганди європейських цінностей, то це стане модою, і на-

віть людям, які їх не сповідують, буде незручно проти них заперечувати, а тому знизиться протестне відношення до податків і збільшиться кількість сумлінних платників [2].

2. Досягнення прозорості та добросовісності податкової системи. Забезпечення дотримання балансу інтересів, прав і обов'язків між державою, податковою службою та платниками податків. Зміна ідеології функціонування податкової служби, перетворення її з фіскального органу на сервісну службу, що в перспективі приведе до зростання рівня добровільної сплати податків та сприяння соціально-економічному розвитку країни. У формуванні нової ідеології податкової політики важливу роль мають відігравати конструктивні, доброзичливі відносини між владою, податківцями, з одного боку, та суб'єктами господарювання – з іншого. Ідеться про створення пом'якшеного режиму, позбавленого силового чинника, про нормальні умови для тих підприємств, що, працюючи стабільно, дотримуються податкової дисципліни. Викривлена конфіскаційна ідеологія роботи з платником податків не повинна бути успадкована новоствореною податковою службою [3].

3. Формування суспільної свідомості доброзичливого відношення до податків та обов'язку їх сумлінної сплати. При цьому платники податків обов'язково повинні бачити суспільну ефективність їх сплати і відчувати цю ефективність особисто. Податкові реформи повинні бути вибудовані таким чином, щоб не викликати протестів у сумлінних платників [4].

4. Розроблення та впровадження Стратегії сприяння добровільному дотриманню податкового законодавства (Комплаєнс-стратегії). Податковий комплаєнс – комплекс мотивів та стимулів платників, що спонукають їх дотримуватися вимог податкового законодавства та сплачувати податки, збори, платежі. Розроблення та впровадження Комплаєнс-стратегії надасть можливість мінімізувати ризики недотримання платниками вимог податкового законодавства, допомогти платникам уникнути найбільш поширених помилок у майбутньому, максимально спростити подання звітності та сплату податків, спільно вирішувати проблеми та усувати перешкоди. Це перший крок, що дозволить вивести відносини податкових органів з платниками на якісно новий рівень, що ґрунтується на довірі та партнерстві [5].

5. Удосконалення, спрощення та стабілізація податкового законодавства України. Ухвалення Податкового кодексу є першим кроком у зазначеному напрямку, проте податкове законодавство залишається дуже складним і не вирішує повним обсягом усі проблемні питання. У перспективі слід зробити податкове законодавство більш доступним для платників податків, яке б відповідало економічним і соціальним реаліям.

6. Забезпечення проведення комплексної реформи органів контролю, рекрутинг співробітників на відкритих конкурсах, забезпечення їм гідної заробітної плати, утвердження персональної відповідальності підвищення іміджу й престижу роботи в органах державної податкової служби.

Остаточна ліквідація податкової міліції та інших економічних підрозділів правоохоронних органів, створення єдиного органу з розслідування економіч-

них злочинів – Бюро фінансових розслідувань (БФР) дозволить надати новий поштовх для активізації боротьби зі схемами ухилення від податків або їх мінімізації.

7. Зменшення вартості адміністрування податків, удосконалення якості виконання податкових процедур та модернізація системи інформаційного забезпечення податкового процесу. Запровадження обслуговування платників податків із використанням Інтернет-ресурсів. Для підвищення якості виконання податкових процедур потрібно далі вдосконалення стандартів обслуговування платників податків та адміністративних регламентів в податкових органах [6].

8. Легалізація тінювих капіталів і податкова амністія. Для легалізації тінювих доходів виникла нагальна потреба в ухваленні закону про добровільне декларування доходів, із яких не сплачено податки, та оподаткування тінювих доходів за ставкою, що значно менша ніж передбачено Податковим кодексом України. Проте, щоб закон про амністію капіталів почав працювати, слід також ухвалити закони про загальне декларування доходів громадян і про контроль за витратами. Запровадження з боку держави загального декларування доходів, із яких сплачуються податки, та жорсткого контролю за витратами державних фінансів забезпечить передумови для формування високої податкової культури в громадян [7].

9. Повернення довіри суспільства до дій податкової служби та інших органів державної й місцевої влади. Дослідження зарубіжних учених підтверджують, що довіра до органів влади підвищує ймовірність повної сплати податків на 4% [8]. Зміцнити податкову дисципліну можна лише за умови підвищення авторитету держави. Громадяни мають переконатися, що влада існує для них, а не вони для влади. Громадяни мають вірити в те, що держава насамперед піклується про їхнє благо, відчувати реальну турботу в підвищенні свого добробуту та поліпшенні якості послуг у всіх сферах суспільного життя.

10. Пропаганда з боку держави поваги до сумлінного платника податків, установа і зміцнення партнерських відносин між ними. Податкова культура невід'ємно пов'язана з повагою до платника як особи, його прав та свобод, честі та гідності, є надбанням та цінністю громадянського суспільства, завданням якого є створення такого податкового, морально-правового клімату в суспільстві, що гарантував би реальну свободу поведінки в поєднанні з відповідальністю перед суспільством, забезпечував права, соціальну захищеність, повагу гідності [9].

11. Взаємна відповідальність усіх учасників податкового процесу. Податкова культура – це не лише відношення платників податків до своїх обов'язків щодо сплати коштів до державного чи місцевого бюджету, це також професійне й неупереджене ставлення працівників податкової служби до суб'єктів оподаткування, оскільки в основі податкової культури повинна бути взаємна відповідальність.

Знання та використання прав, безумовне виконання обов'язків кожним платником податків – найважливіші умови формування високої податкової культури, ділового та безконфліктного спілкування підприємців та податківців. Саме цей принцип потрібно покласти

в основу податкових відносин для формування податкової культури європейського зразка.

12. Вивчення громадської думки щодо системи оподаткування та податкового законодавства. Забезпечення зворотного зв'язку платників податків з органами влади, податковою службою для вироблення стратегічних напрямків діяльності, удосконалення податкової й економічної політики держави та внесення відповідних змін до законодавчого поля діяльності податкових органів.

13. Забезпечення широкого й оперативного інформування громадян та розвиток податкового консультування платників податків про зміни в нормативно-правовому регулюванні податкової сфери, рекламно-інформаційні заходи, активне використання каналів засобів масової інформації. Активізація просвітницької діяльності. Організація навчання платників податків з питань застосування податкового законодавства. Уведення відповідних дисциплін до шкільних та вишівських програм (наприклад, основи податкових знань, податкова соціологія тощо). Поряд з адміністративно-правовими заходами, що і надалі залишатимуться основним засобом стягнення податків, слід постійно вести роз'яснювально-виховну роботу, спрямовану на дотримання та зміцнення податкової дисципліни. Одним із напрямів у формуванні податкової культури є проведення агітації серед населення щодо повної та добровільної сплати податків, створення клімату, який не надавав би можливості платнику вагатися: сплачувати податки чи ні.

14. Запровадження ефективного громадського контролю за адмініструванням податків і зборів, ефективністю та прозорістю використання сплачених податків. Активна співпраця податкової служби з громадськими організаціями. Дотримання податкової дисципліни, виконання вимог закону має бути обов'язковим не лише для платників податків, а й для тих владних структур, що розпоряджаються зібраними податками. Регулює ці процеси закон про Державний бюджет, який щороку розглядається і затверджується Верховною Радою України. У цьому Документі державної ваги конкретно зазначається, як і в чиїх інтересах використовуються податкові надходження. Саме тому має бути забезпечено прозорість у використанні бюджетних коштів і контроль громадськості за цим процесом. Як відомо, у країнах з розвинутими ринковими відносинами відомості про доходи і видатки бюджету доступні кожному члену суспільства, а контроль здійснюється громадянами, тобто діє принцип гласності.

15. Використання міжнародного досвіду й тенденцій розвитку податкових органів у зарубіжних країнах. Вивчаючи світовий досвід у сфері податкової політики, доходимо висновку, що добровільність сплати податків досягається за створення умов, коли платники не можуть уникнути оподаткування, а за навмисне ухилення від їх сплати – відповідають згідно із законодавством. У цивілізованому світі платник податків боїться не лише покарання за порушення вимог податкового законодавства, а й публічного безчестя. Співробітники податкових органів в Європі і США обходяться мінімальною кількістю перевірок та розслідувань, оскільки несплата податків засуджується громадянами, а випадки ухилення є

скоріше винятком ніж поширеним явищем. Саме тому в Україні формування податкової культури повинно бути винесено в пріоритетні напрямки реформування всієї системи державного управління.

Досвід зарубіжних країн у цьому сегменті державного управління свідчить про потребу вироблення єдиних механізмів формування національної податкової культури з урахуванням соціальних, економічних та демографічних особливостей розвитку нашої держави на сучасному етапі.

Результати та їх обговорення. Формування податкової культури повинно здійснюватися в контексті реалізації податкової реформи в Україні. Мета реформи – побудова податкової системи, що є простою, економічно справедливою, з мінімальними витратами часу на розрахунок і сплату податків, створює потрібні умови для сталого розвитку національної економіки, забезпечує достатнє наповнення Державного і місцевих бюджетів України.

Головними напрямками реформи є перехід від наглядово-каральної функції органів контролю до сервісної держави, що допомагає в нарахуванні та проведенні сплати податків, а не має на меті наповнення бюджету за рахунок фінансових санкцій та переплат; зменшення кількості податків, їх розміру та спрощення порядку розрахунку і сплати; упровадження електронних сервісів для платників податків; зменшення податкового навантаження на заробітну плату з метою її детінізації; удосконалення законодавства України, спрямованого на посилення боротьби зі схемами ухилення від сплати податків; формування системи податкового контролю залежно від ступеня ризику в діяльності платників податків; забезпечення відкритості доступу до інформації про сплату податків [10].

Державна податкова служба повинна виступати гарантом фінансової стабільності держави, її економічного зростання та соціального прогресу, оскільки податкова система, головною метою якої є забезпечення надходження коштів до бюджету, може мати значний позитивний вплив на діяльність і поведінку платників податків. Саме відношення до сплати податків і розуміння такої потреби є свідченням правосвідомості як з боку фізичних та юридичних осіб-платників податків, так і з боку самих податківців. Без успішного вирішення державою суспільних проблем, захисту вітчизняного виробника, а також загального підвищення правової культури народу, навіть маючи сукупність ідеально виписаних законодавчих актів, неможливо сьогодні досягти позитивних змін у суспільстві в цілому. Правова культура неможлива без розуміння і знання права. Правова освіта і правове виховання кожної людини органічно взаємопов'язані і мають велике значення у формуванні свідомості законослухняного громадянина [11]. Це повною мірою застосовується і до податкової культури як складової частини правової культури.

Висновки. Запровадження на державному рівні програми дій щодо формування податкової культури населення та виховання нової генерації сумлінних платників податків сприятиме стабільному збільшенню надходжень податків і зборів до бюджетів, зростанню рівня добровільної сплати податків, активізації діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, збі-

льшенню прозорості й добросовісності податкової служби, поліпшенню якості обслуговування платників податків, зростанню довіри з боку суспільства до органів державної податкової служби. При взаємному бажанні й зацікавленості платників податків та податкових органів план дій (щодо цілеспрямованого формування в громадян податкової культури) з урахуванням специфіки соціально-економічних відносин цілком можливо втілити в життя. Реалізація визначених

цілей має ґрунтуватися на таких базових принципах, як: верховенство законів України, пріоритет прав людини, патріотизм, професіоналізм, компетентність оптимальне поєднання повноважень та відповідальності. Сприятливі умови для розвитку підприємництва, державна політика, спрямована на підвищення престижу платників податків, формування його високої суспільної поваги є основними прерогативами побудови матеріально та духовно багаті України [12].

ЛІТЕРАТУРА

1. Урядовий портал Єдиний веб - портал органів державної виконавчої влади України / [Е. ресурс] - Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi>
2. Нова податкова модель має бути предметом суспільного компромісу/ Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України [Е. ресурс] - Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/searchresult>
3. Вісник. Офіційно про податки № 36, жовтень 2019 р. [Е. ресурс] - Режим доступу: <http://www.visnuk.com.ua/ru/publication/100014514-23-1?issue=5724>
4. Вісник податкової служби України, жовтень 2011 року, № 37. С. 23
5. Державна фіскальна служба України Офіційний портал / У ДФС розпочато підготовку Комплаєнс-стратегії Розділ: Новини [Е. ресурс] - Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/386784.html>
6. Палей С.Б. Налоговая система (основы теории и практики) [текст]: Учеб. пособие. / С.Б. Палей - Донецк: Норд-Пресс, 2006. – 248 с.
7. Налоговая амнистия все ближе: все подробности законопроекта, который внесли в Верховную Раду [Е. ресурс] - Режим доступу: <https://uazmi.org/news/post/Yvp9djmVNi6p7M921qUU6>
8. Василенко А.В. Формування податкової культури в Україні / А.В. Василенко // Вісник національного банку України. - 2010. № 1. С. 17-22.
9. Іванов Ю.Б., Крисоватий А.І., Кізіма А.Я., Карпова В.В. // Податковий менеджмент // Навчальний посібник /Київ: Знання, 2008.525 с.: [Е. ресурс] - Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-9832.html>
10. Національна рада реформ / Податкова реформа/ Міністерство фінансів України - вересень 2015 року [Е. ресурс] - Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/uploads/0/839-%20проект%20Податкової%20реформи%20Міністерств%20фінансів%20%281%29.pdf>
11. Трофімова Л.В. / Податки: юридична практика: [у 4 т.] / Трофімова Л.В., Доманський О.В., Войтенко В.Г., Шашенков Я.О.; Держ. податк. адмін. України; редкол.: С.В. Буряк [та ін.]. - К.: ДП «ІВЦ ДПА України», 2009.
12. Письменний В.В. Податкова культура в умовах демократизації суспільства // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2005. №10. С. 231—39.

REFERENCES

1. Government portal The only web portal of the state executive bodies of Ukraine / [E. source] - Access mode: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi>
2. New tax model should be the subject of public compromise / Unified web-portal of executive authorities of Ukraine [E. source] - Access mode: <https://www.kmu.gov.ua/searchresult>
3. Herald. Officially on taxes №36, October 2019 [E. source] - Access mode: <http://www.visnuk.com.ua/en/publication/100014514-23-1?issue=5724>
4. Bulletin of the Tax Service of Ukraine, October 2011, № 37, P.23
5. State Fiscal Service of Ukraine Official portal / Preparation of the Compliance Strategy started at the State Fiscal Service Section: News [E. source] - Access mode: <http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/386784.html>
6. Paley S.B. Tax system (basics of theory and practice) [text]: Textbook. allowance. / S.B. Paley - Donetsk: The Nord Press, 2006. - 248 p.
7. Tax amnesty is getting closer: all the details of the bill submitted to the Verkhovna Rada [E. source] - Access mode: <https://uazmi.org/news/post/Yvp9djmVNi6p7M921qUU6>
8. Vasylenko A.V. Formation of tax culture in Ukraine / A.V. Vasylenko // Bulletin of the National Bank of Ukraine. - 2010. - № 1 - P. 17-22.
9. Ivanov Y.B., Krysovatyi A.I., Kizima A.Y., Karpova V.V. // Tax management // Textbook / Kiev - Knowledge-, 2008.- 525 p.: [E. source] - Access mode: <http://www.info-library.com.ua/books-text-9832.html>
10. National Council of Reforms / Tax Reform / Ministry of Finance of Ukraine - September 2015 [E. source] - Access mode: <http://www.minfin.gov.ua/uploads/0/839-%20project%20Tax%20reform%20Ministry%20finance%20%281%29.pdf>
11. Trofimova L.V. / Taxes: legal practice: [in 4 volumes] / Trofimova L.V., Domanskii O.V., Voitenko V.G., Shashenkov Y.A.; The state. tax. admin. P44 of Ukraine; editors: S.V. Buryak [and others]. - K.: SE "CPI of STA of Ukraine", 2009.
12. Pysmennyi V.V. Tax culture in the conditions of democratization of society // Ukrainian Science: Past, Present, and Future. - 2005. - №10. - P. 231—239.

Tax culture of the population in Ukraine: recommendations for improvement

I. A. Bashynskiy

Abstract. In recent years, Ukraine has been steadily following the path of radical structural reforms. Despite a number of external and internal negative factors, Ukraine has been able to achieve macroeconomic stability and restore positive dynamics of economic development. However, the level of tax culture of the population remains quite low. The degree of legal awareness and responsibility of Ukrainian taxpayers does not meet the requirements that apply in developed countries. In order to successfully carry out socio-economic reforms in Ukraine, it is necessary to develop a state strategy for the development of tax culture and education of a new generation of bona fide taxpayers.

Keywords: taxes, tax culture, taxpayer, tax service, tax policy.